

UDK:635.1 /.9.

**MANZARALI QAYRAG'OCH NIHOLLARNI
YETISHTISH USULLARI***Sultonov Xumoyun Mahmudjon o'g'li¹**Nazirjonov Ibrohimjon Anvarjon o'g'li²**Abdurahmonov Muhammadmo'yidin Bohodirjon o'g'li³**Yulbasov Avazbek Muhtarovich⁴**xumoyunsu@gamil.com³**nazirjonovi@mail.ru²**muhammadmoydinbdurahmonov@gmail.com³**avazbekakayulbarsov@gmail.com⁴**O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti**Andijon filiali ilmiy xodimlari*

Annotatsiya: Maqolada qayrag'och ko'chatlarini yetishtirish usullari xalq xo'jaligidagi ahamiyati xamda dunyo miqyosida yetishtirilayotgan manzarali daraxt xaqida qisqacha ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: qayrag'och, nihol, ko'chat, yog'och mahsuloti, xaq xo'jaligi, o'rmon.

Annotation: The article discusses the importance of pine in the country's economy. Brief information about decorative datras grown in our country and around the world.

Keywords: wood, seedlings, saplings, wood products, agriculture, forest

Davlatimiz rahbarining 2017 yil 11 maydagi farmoni bilan O'rmon xo'jaligi davlat qo'mitasi tashkil etilgani bu borada muhim qadam bo'ldi. O'rmon xo'jaligini rivojlantirish maqsadida sohaga oid huquqiy asoslar yanada takomillashtirilmoqda. Bu borada 2018 yil 17 aprelda yangi tahrirdagi "O'rmon to'g'risida"gi qonun kuchga kirdi. O'zbekistonning barcha viloyatlarida ekish mumkin bo'lgan Qayrag'ochdoshlar oilasiga mansub barg to'kuvchi daraxtlar turkumi, manzarali o'simlik. Asosan, O'rta Osiyo va Ozarbayjonda o'sadi. 400-500 yil yashaydi. Qayrag'och yorug' sevar, qurg'oqchilikka chidamli. Tog'larning 1500 m gacha baland yerlarida ham uchraydi. O'zbekistonda Qayrag'ochning mayda barg Qayrag'och, silliq Qayrag'och, bujun Qayrag'och, dala Qayrag'ochi, ayniqsa, sada Qayrag'och keng tarqalgan. Buning bo'yi 10-15 m, shox-shabbasi qalin, sharsimon, barglari ketma-ket joylashgan, tuxumsimon ko'rinishga ega. Qayrag'och 13 turkum 140 tur, dan iborat. Har ikkala yarim sharda tarqalgan. O'zbekistonda 2 turkumi 10 turi, uchraydi, shundan 9 turi ekiladi. Sadaqayrag'och, g'ujum qayrag'och, burj yoki O'zbekiston qayrag'ochi, po'kak

qayrag'och va qatrang'ining ahamiyati katta. Daraxt turlari to'g'risidagi ma'lumotlar qadimgi zamonlarda o'simliklardan oziq-ovqat, hayvonlarni ovlash, o'rmondan noqulay ob-havo sharoitlarida daraxt tanasidan kovaklarga berkinishi bilan bog'liq bo'lgan omillar bilan ma'lum bo'lgan. Odam ko'chmanchi holdan o'troq holga o'tishi bilan o'rmon ekinlarini yarata boshladi. Xar xil daraxt turlari, mevali, manzarali va boshqa xillarini ekib, o'stira boshlandi. Eramizdan avvalgi V asrda qadimgi Yunoniston va qadimgi Rimda zarang, Qayrag'och, daraxtlarining ko'chatlari ekila boshlanib, ulardan o'rmonzorlar barpo qilingan. Bizning eramizga qadar IV asrda yashagan "Teofrastning Issledovaniya orasteniya" degan asarida daraxt va butalar xaqida bir qancha ma'lumotlar bayon etilgan. Keyingi vaqtlarda shved olimi K.Linney o'simliklarning sun'iy sistemasini tuzdi va daraxt hamda butalarni aloxida ajratib, ular xaqida asar yaratdi. Lekin Teofrast, Linney va undan keyingi botaniklarning asarlarida daraxt va butalarning morfologik, sistematik, biologik xususiyatlari xakidagi, xo'jalikdagi ahamiyati to'g'risidagi tushunchalar sxema tarzida berilgan.

Ba'zi shaxarlarda botanika bog'lari barpo qilindi va daraxt hamda butalar shu bog'larda o'stirilib, o'rganila boshlagan. Qayrag'och (*Ulmus*) Turkumi Qayrag'och urug'idan yaxshi ko'payadi, ildizidan bachkilaydi. Qurg'oqchilikka chidamli. Uning shox-shabbasi ancha chiroyli. Uni joylami ko'kalamzorlashtirishda, ayniqsa, qurg'oqchil hududlarda ekish tavsiya etiladi. Shaharlarda, parklarda, ihota o'rmonlarida ko'plab ekiladi. Qayrag'och ko'kalamzorlashtirish maqsadida ilgaridan ekilib kelinadi. Respublikamizda issiq va quruq iqlimga chidamli bo'lganligi uchun yuqori baholanadi. Yog'ochi silliq bo'lib, silliq qayrag'ochnikiga o'xshaydi. Undan duradgorlikda, mashinasozlikda, mebel ishlab chiqarishda foydalaniladi. O'rmonshunoslik ishlarida kam qo'llaniladi. Yog'ochi o'zakli, qattiq, pishiq, egiluvchan bo'lib, yaxshi yorilmaydi. U duradgorlikda, mashinasozlikda ko'p ishlatiladi. Eng yaxshi o'tin bo'lib hisoblanadi. Respublikamizda daraxtini yetishtirish Qayrag'och, hajmi urug'lik zahiralarning shakllanish darajasi va ularni yetishtirishning mintaqaviy agrotexnologiyalarining ishlab chiqarilmaganligi bilan belgilanadi. Shu bois **Qayrag'och** ko'chatini biologik xususiyatlarini aniqlash va ularning yetishtirishda samarali usullarini ishlab chiqish bo'yicha ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda.

Respublikamizda **Qayrag'och** ko'chatlariga bo'lgan talab xom-ashyosiga bo'lgan talabining keskin ortib borishiga qaramasdan **Qayrag'och** ko'chatini yetishtirish texnologiyalari shu vaqtgacha mukammal ishlab chiqilmagan shu bois **Qayrag'och** ko'chatlarini yetishtirish agrotexnologiyalarini takomillashtirish hamda o'simliklarning turli tuproq-iqlim sharoitlaridagi bioekologik xususiyatlari o'rganiladi. Andijon davlat o'rmon xo'jaligi Niyozbotir, Baliqchi o'rmon bo'limlarida xamda O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti Andijon filiali Seleksiya urug'chilik va ko'chatchilik laboratoriyasi issiqxonasida olib borildi. Tadqiqotlarni amalga oshirish

natijasida o'rganilayotgan Qayrag'och o'simligi turli tuproq-iqlim sharoitida o'simligi urug'idan, hamda ildiz bachkisidan, ko'paytirishning 3 ta nav, 2 xil usulda yetishtirish texnologiyasi sifatida olingan.

Quyida tajribada qo'llanilgan qayrag'och navlarini yetishtirish tajriba tizimi

No	Xudud	Navlar	Yetishtirish usullari
1	Niyozbotir o'rmon bo'limi	Silliq qayrag'och (<i>Ulmus laevis</i> Pall.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Tik qomatli qayrag'och (<i>Ulmus procera</i> Sabisb.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Bujunqayrag'och (<i>Ulmus Uzbekistanica</i> Litv.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
2	Baliqchi o'rmon bo'limi	Silliq qayrag'och (<i>Ulmus laevis</i> Pall.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Tik qomatli qayrag'och (<i>Ulmus procera</i> Sabisb.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Bujunqayrag'och (<i>Ulmus Uzbekistanica</i> Litv.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
3	Issiqxona sharoitida	Silliq qayrag'och (<i>Ulmus laevis</i> Pall.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Tik qomatli qayrag'och (<i>Ulmus procera</i> Sabisb.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Bujunqayrag'och (<i>Ulmus Uzbekistanica</i> Litv.)	Urug'idan
			Ildiz bachki

Qayrag'och urug'lari bahorgi va kuzgi muddatlarda ekilganidagi o'sishi, rivojlanishi va xususiyatlar ini aniqlash. Urug'larning unuvchanligi hamda o'sish

1 rasm Qayrag'och urug'lari

jadalligi, ontogenez davrlarining muddatlari, namlik va mineral oziqlanishga, kasallik va zararkunandalarga chidamliligi aniqlandi. Qayrag'och urug'ini ekish muddatlari, miqdorlari va ekish usullari, o'sishi hamda rivojlanishini o'rganish. Turli tuproq-iqlim sharoitlarida urug'larni ekish muddatlari, meyorlari va ekish usullarining o'simlik o'sishi va rivojlanishi jadalligiga ta'siri tahlil qilinadi. Agrotexnik tadbirlar ekish muddatlari va meyorlari, ekish usullari, o'simliklarni sug'orish va oziqlantirish muddatlari va usullari o'rganildi. Qayrag'och, turli tuproq va iqlim sharoitlaridagi bioekologik xususiyatlari aniqlanadi. Bahor oylarida terib olingan urug'larni ekishdan oldin laboratoriya sharoitida unuvchanligi aniqlandi.

2-rasm Labaratoriya sharoitida qayrag'och urug'larini unuvchanligi aniqlanmoqa

Andijon, Asaka va Baliqchi tumanlarda Qayrag'och, urug'larini turli muddatlarda bahorda va kech kuzda ekib, ularning o'sishi, rivojlanishi o'rganiladi. Buning uchun ekishdan oldin tuproqlar agrokimyoviy tahlil qilinadi. Vegetatsiya davomida fenologik kuzatuvlar, biometrik o'lchov ishlari olib boriladi. Xududiy yaqin joylashgan meteostansiyadan iqlim ko'rsatgichlari yig'ib boriladi. Qayrag'och, vegetatsiya davomida tegishli agrotexnik tadbirlar (sug'orish, begona o'tlardan tozalash, chopiq qilish, go'ngli sharbat suvi berish va h.k) o'z muddatlarida amalga oshiriladi.

Belgilangan o'lchov va tahlillar umum qabul qilingan metodlar hamda davlat standartlari bo'yicha amalga oshiriladi.

1-rasm Qayrag'och daraxtlarning isiqxona sharoitida ekish ishlari fenologik kuzatuvlar olib borilmoqda

Respublikamiz sharoitlarida **Qayrag'och** ko'chatlarini yetishtirish texnologiyalari amalda ishlab chiqilmagan. Hozirgacha bu o'simliklarni yetishtirishda Rossiya, va boshqa davlatlarda yaratilgan tavsiyalardan foydalanib kelinmoqda. Respublikamizda hamda Andijon viloyati tuproq iqlim sharoitida hamda avtomobil yo'llarini ko'kalamzorlashtirishda, o'rmon xo'jaliklarini yanada rivojlantirishga qaratilgan bo'lib o'simliklarning bioekologiyasi o'rganiladi va ko'chatlarini yetishtirishning samarali agrotexnologiyasi ishlab chiqilib joriy etiladi. Olingan natijalar asosida manzarali o'simliklar yetishtiruvchi fermer xo'jaliklariga tavsiyalar holida yetkaziladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "O'rmon to'g'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli farmoni //O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda. – B. 25–28. Dendrologiya, A.K.Qayumov,
2. Mirziyoev Sh.M. PF-4947-son. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" Prezident Farmoni. – Toshkent, 2017 yil 7 fevral.
3. Andreeva N.V. Sposob opredeleniya morozostoykosti kornevoy sistema klonovx podvov yabloni. Metodicheskie rekomendatsii. – M.: Kolos, 2003. – S. 27-38
4. Y. X. Yuldashov Ko'chatchilik va gulchilik ishlari" Kasbhunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma Toshkent «davr nashriyoti»
5. E.T. Berdiyev , X.F.Xamroev „Dendrologiya"Uslubiy ko'rsatma Toshkent 2016.